

Inkarrí: az andokbeli történelem keresése Flores Galindo gondolatkísérlete az andokbeli történeti identitás megújítására (Javier Zea)

Jelen írás az andokbeli identitás kapcsán a történeti identitást és az embereknek a történelemhez való viszonyát tárgyalja, elsősorban Peruban.

Nagyon hosszú időn keresztül volt egy olyan általános elfogadottnak tekintett, ún. hivatalos történelemkép, amelyet az általános iskolákban, illetve középiskolákban és magasabb szintű oktatási intézményekben is tanítottak. Ez a történelemfelfogás az európai történelem fogalmait és kategóriáit vették át és használta az andokbeli társadalomtörténet leírására. Például, az Inka társadalmat úgy festették le, mint egy rendi társadalmat, amiben volt egy király, egy nemesség, egy klérus és természetesen a nép. Ez a hivatalos történetírás nem tárgyalt viszont például olyan kategóriákat, mint reciprocitás vagy redisztribúció, amelyek, Polányi Károly (1957) nyomán, az andokbeli közösségeket leíró történeti antropológiai szakirodalom alapvető fogalmai.

Egy másik példa az andokbeli vallásnak vagy vallásosságnak példája. A történelemkönyvek jellemzően úgy tárgyalják a prekolumbiánus vallásosság témáját, hogy volt egy Isten, és ez az istenség, ez a Napnak felelt meg (Inti), tehát a Napistent tisztelték az Inkák. Ez a fajta megközelítés megint valahol az európai képnek az átvétele: az európai egyistenhit andokra vonatkozó értelmezése, azzal a különbséggel, hogy a katolikus egyházban elfogadott Istent azt megfeleltették a Napnak, illetve a Napistennek. Valójában az andokbeli vallásosság nemcsak az egyistenképzetet nem tartalmazta, hanem ezekből a teremtő Isten fogalma is hiányzott. Az andokbeli istenség-

képzet inkább valami rendező, vagy szervező erővel rendelkezik, aki a kaoszából alakít ki valamit. Éppen azért, mert nem létezik a semmiből valamit teremtő Istennek a képe, a mi világunkra annyira jellemző unlineáris világvkép helyett is valami ciklikus, önmagába visszaforduló időképet ismertek (és ismernek) az Andok őshonos közösségei. Ez utóbbit azonban a hivatalos történetírás nem tárgyalja (lásd pl. Pease 1982: 9-24).

Egy harmadik példa: október Amerika-szerte úgy ismert, mint Amerika fedezésének a hónapja. A perui történelemkönyvek, amelyekből magam is tanultam, Amerika fölfedezését kiemelten tárgyalták. A felfedezés mint kifejezés régóta szállka az őshonos-mozgalmak, illetve az andokbeli megújulási mozgalmak szemében, amelyek úgy vélik, hogy ha felfedezésről beszélünk, akkor eleve két fölfedezésről kellene beszélni: Amerika fölfedezése az európaiak által, illetve az európaiak felfedezése, ugye, az amerikaiak által. Újabban már vannak ilyen könyvek, amelyek nem felfedezésként tárgyalják az 1498. évi októberi eseményeket, hanem a XVI. századi indián és spanyol érintkezésekről és kölcsönhatásokról írnak.

Egy következő példa a függetlenség kikiáltása, azaz a spanyoloktól való függetlenség kérdése. A hivatalos történetírás függetlenségi háborúkról ír, amelyek meghozták a latin-amerikai országok (köztük Peru és Bolívia, illetve idővel Ecuador) függetlenségét. Néhány újabb tanulmány viszont inkább úgy tárgyalja ezeket az 1800-as évek eleji eseményeket, mint egyfajta hatalomváltást ezeknek a területeknek az életében (Bonilla 1972:16-30). A hatalom a „Penisulares”, azaz félszigetiek kezéből (így nevezték az 1800-as évek elején a gyarmatokon a spanyolországi spanyolokat) a kreolok kezébe került, akik ugyanúgy spanyolok, illetve spanyol származásúak voltak. Ám közben a gyarmati rendszer struktúrája és az indiánok kizsákmányolása alig változott. Sok történész szerint az igazi változást nem a függetlenségi háborúk jelentették, hanem II. Tupac Amaru felkelése, illetve fellépése a politikai szinten, negyven évvel a felszabadítási háborúk előtt. Ez egy valódi függetlenséget jelentett volna, illetve

erre való kísérletnek volt értékelhető. Csak hát ez a kísérlet óriási kudarccal végződött. Ebben a kontextusban érdemes II. Tupac Amaru életét és halálát felidézni.

Emlékeztetőként: negyven évvel Pizarro hadjárata és az Inka Birodalom bukása után, azaz 1572-ben a spanyol alkirály, Toledo csapatai rövid harc után bevették a keleti őserdőben fekvő Vilcabambát, azt az erődítményt, ahová a spanyoloknak be nem hódolt Inkák menekültek. Az akkor alig 16 éves uralkodót, az ifjú Tupac Amarut, akinek fejére épp azokban a napokban szállt volna az inka korona (már, ha lett volna ilyen tárgy), kiszáratva felnégyelték Cusco főterén. Bő kétszáz évvel később, 1780-ban egy José Gabriel Condorcanqui nevű *kuraka* (azaz indián származású nemes), két spanyol adószedő zaklatásait megunva, megölette őket a birtokán, Tungasucában, és ezzel kirobbantotta a spanyolok elleni felkelést, amely hamarosan az Andok egész térségére kiterjedt. Condorcanqui bejelentette, hogy ő az utolsó Inka leszármazottja, és felvette a II. Tupac Amaru nevet. 1781-ben, amikor az Andok központi területén leverték a fölkelést, II. Tupac Amarut ugyanúgy Cusco főterén négyelték fel, mint elődjét, annak ellenére, hogy abban a korban a felnégyelés mint kivégzési módszer, távolról sem volt bevett gyakorlat. A spanyol alkirályi hatalom azt demonstrálta, visszaulva a XVI. századi eseményekre, hogy így végzik a tupacamaruk (Golte 1980).

Az 1990-es években több társadalmi, gazdasági és politikai folyamat vezetett oda, hogy a hivatalos felfogás megváltozzék. Az egyik legfontosabb tényező a nagy mértékű belső migráció: az az országon belüli migráció, amelynek a keretében az 1940-es, 50-es évektől kezdve nagyon sok falusi, andokbeli ember (ún. *serrano*, a Sierra, azaz hegyvidék szóból) költözött a tengerparti nagyvárosokba. Lima 20 év alatt 300 ezer lakosú városból 3 milliós várossá nőtt a 60-as évekig, napjainkban pedig (az elővárosokkal együtt) már 9 millió lakosa van. Hasonló folyamatok mentek végben az ecuadori Guayaquil és Quito esetében is (Golte 1987). Ez a belső migráció nagy társadalmi változást is hozott az Andok életében, sőt, egyes történészek szerint

a spanyolok megérkezése óta ez a legnagyobb társadalmi változás az Andok történetében (Matos Mar 1980). Már csak azért is, mert ezek szerint a történészek szerint a függetlenség kivívása nem jelentett nagy változást az Andok életében. Ez előtt a migrációs folyamat előtt Lima gyakorlatilag az Andok térségétől függetlenül élte a maga életét. Korabeli híradások és nagyon sokak megfogalmazása szerint Lima közelebb volt New Yorkhoz vagy Párizshoz, mint a Ayacuchohoz vagy Cuscohoz.

Egy következő ilyen hatás az, hogy nagyon sok andokbeli származású ember egyetemre került, tanulhatott. Amikor tanulmányaik során találkoztak a hivatalos történelemképpel, akkor azt érezték, hogy ez nem az, amit ők gondoltak a saját hagyományaikról, a saját történetükről. Megjelent az igény egy új történetírásra. Néhányan az új generációból azzal bélyegezték meg a hivatalos történetírást, hogy ez a győztesek történetírása (Kapsoli 2001). Meg kéne írni egy másik történelmet is: a legyőzöttek szemszögéből. Kialakult egy történeti mozgalom: menjünk el újra az Andok térségébe, nézzük meg az ottani archívumokat új szemmel. Eközben érdekes kölcsönhatás alakult ki az antropológusok és a történészek munkája között. Ez alapján kezdett el kialakulni egy újabb diszciplína, az etnohistoria (Castelli 1981). Az etnohistoria a XVI–XVIII. századi levéltári iratokból, anyakönyvekből és krónikákból származó adatokat veti egybe a néprajzosok/antropológusok által gyűjtött információkkal. Ez az újfajta történetírás jelentős mértékben fölülírta mindazt, amit korábban gondoltak. Például az, hogy a társadalmi kapcsolatok jelentős mértékben redistribúción és reciprocitáson alapulnak. Vagy az, hogy a teremtő Isten helyett egy rendező Istennek a fogalma került a felszínre.

Térjünk vissza egy nagyon karakteres elemre, a nemzeti függetlenség kérdésére, amelyet a hivatalos történetírás a legnehezebben ad fel, és amelynek megítélése egészen napjainkig nem egy eldöntött kérdés. Peru, Ecuador vagy Bolívia nemzeti ünnepe egyaránt a függetlenség kikiáltásának a napja. Viszont az én személyes benyo-

másom is az, hogy függetlenül hivatalos ünnepektől és attól, hogy nagyon sok társadalmi szervezet tart rendezvényeket ezen alkalommal, az embereket nem motiválja a függetlenség napja.

Az új történészgeneráció tagjai közül egy kiemelkedő személyiséget szeretnék bemutatni, a sajnós fiatalon, 42 évesen elhunyt Flores Galindo-t, aki példát mutatott arra, hogy miként lehet újraírni az andokbeli történelmet. Főművének címe: *buscando un Inca*, azaz magyarul „Egy inkát keresendő”. (Flores Galindo 1988: 25-33). A címbeli utalás nem szó szerint értendő, azaz nem tényleges személyben egy Inkát akar a szerző felkutatni, hanem egy új út, az eddigieknél igazabb, az andokbeli kultúrához közelebb álló történeti identitás keresésére biztat. A könyv azzal a felütéssel kezd, hogy az andokbeli emberekben van egy űr, van egy hiányérzet azért, mert az a történetírás, amit tanulnak, nem fejezi ki az ő érzéseiket.

A mű alcíme: *Utopia Andina*. Az utópia a perui konyhanyelvben valami megvalósíthatatlant jelent, Flores Galindo viszont az eredeti, Morus Tamás-i értelemben használja, mint olyan ideális hely, ahova vágyunk, amiről nem is tudjuk biztosan, hogy létezik-e. A könyv célja, hogy a hivatalos történelemképpel szemben, amivel az Andok lakói nem tudnak azonosulni, építsünk föl egy olyan világot, amely megfelel a mai andokbelieknek. És ennek az új történetírásnak a *felfedezés* a fő küldetése: fölfedezni azt, hogy mire is vágnak az emberek.

A könyv egyik fejezete az *Inkarrí* mítosz bemutatásáról szól (Flores Galindo, 1988:47-53). Az inkarróra vonatkozóan antropológusok és történészek az Andok nagyon-nagyon távoli szegleteiben gyűjtötték ugyanazt a történetet. Az inkarrí mítosz arról szól, hogy az utolsó Inkának, tehát a felnégyelt és lefejezett Tupac Amarunak (de ez nincs nevesítve a mítoszban) a testrészeit széthordták a birodalom különböző szegleteibe. A testrészeket később eltemették a birodalom távoli pontjain. A mítosz szerint ezek a testrészek a föld alatt nem enyésztek el, hanem életre és vándorútra keltek. Vándorútjuk célja, hogy a föld alatt megkeressék egymást, és egyesüljenek. Külö-

nösen keresik az elásott fejet, amely Cuscóban van. A mítosz szerint eljön majd az a pillanat, amikor ez a keresés sikeres lesz, tehát minden testrész megtalálja a fejet, és akkor a test újra feltámad, és dicsőséges király lesz belőle, mely elkergeti a spanyolokat: ez lesz egyúttal az andokbeli kultúrának is a föltámadása.

Ez átvezet ahhoz a gondolathoz, hogy a teremtő Isten képe helyett az Andokban egy rendező Istent képzeltek el. Egy andokbeli felfogás szerint ugyanis a spanyolok megérkezésétől a test egymásra találásáig tartó időszak egy káosz-időszak. Ez a káosz-időszak, amelyben most élünk, egy rendező-Istenre vár, amelyik majd egyszer rendet tesz. Az inkarrí ennek az új istennek a neve. Ha megnézzük etimológiailag, akkor ennek a szónak ugye két gyöke van, az *inka* és a *rey*, azaz király (spanyolul). Kecsuául ez úgy is mondható, hogy Pachacutec, mint a Földmozgató vagy Világrendező. (Flores Galindo, 1988: 70–77).

Flores Galindo 1986-ben fejezte be a könyve kéziratát. Bár sok folyamatot jól látott, még többet jelzett előre, nem láthatta át ezeknek a folyamatoknak a végét. Az azóta eltelt években, főleg a kilencvenes évek második felében és az új évezred első évtizedében a perui történészek olyan történeti hagyományokhoz nyúltak vissza, melyek a hivatalos vagy ún. magas történelemben nem kerültek tárgyalásra, hanem el voltak dugva valahol a népi hagyományokban. Igaz, hogy az inkarrí még nagyon sok perui számára nem érkezett el, de a keresés már elkezdődött az Andok társadalmában. Visszatulva a mítoszra, olyan, mintha a testrészek már nem valahol a föld alatt, hanem a föld felszínén, mindenki számára nyilvánvalóan keresnék egymást.

A hetvenes-nyolcvanas években az Andok még egyáltalán nem kerültek média-reprezentációra a az elektronikus vagy írott sajtóban. A perui tévécsatornák nézői csodálkozhattak, mert az utca népének sötét bőrrű, fekete hajú vonásaival szemben szinte csak a szőke, kék szemű emberek kerülhettek a képernyőre. A legnagyobb nézettségű csatornákon, kereskedelmi adókon még most is így van, mégis, napjainkra a helyzet változott: az andokbeli kultúra már nem tabutéma,

lehet tárgyalni, sőt, sok órán keresztül tárgyalják is. Sok a kecsua nyelvű helyi rádióadó, még több a spanyol nyelvű, de indián közösségnek sugárzó televízió, rádió.

Az andokbeliség egyre inkább megjelenik a politikában is, és nemcsak helyi választásokon, hanem az országos politikában, ha más nem, legalább a frazeológia szintjén. Bolíviában indián politikai párt nyerte meg a választásokat, Peruban pedig a mostani elnök mesztic származású. Az előző ciklusban Toledo elnök indián származású volt, aki, amikor megnyerte a választásokat, sok szimbolikus gesztusban is kifejezésre juttatta az ország indián gyökereit. Elnöki beiktatását például nem Limában, a főtéren, az elnöki palota előtt tartotta (mint ez szokás volt a köztársaság kikiáltása óta), hanem Machu Picchuban, és a szertartást egy pap helyett egy sámán vezette le.

Az inkát tehát már keresik az Andokban. Ez a keresés azonban nem a megszépített múlt felé való visszakanyarodást jelent (mint tették ezt a harmincas évek „indigenista” mozgalmának képviselői), hanem épp ellenkezőleg: egyfajta andokbeli jövőkép, egyfajta jövőbeli idea megalkotásáról van szó. Egy olyan egyensúly megteremtését tűzi ki célul a könyv, amelyben az andokbeliség, amelyik egy meghatározó többség az Andok országaiban, megfelelő reprezentációhoz juthat.

Irodalom

- *Bonila, Heraclio* 1972: La independencia en el Perú. Instituto de Estudios Peruanos. Lima. 201 pp.
- *Castelli, Amalia* 1981: Etnohistoria y Antropología Andina. Museo Nacional de Historia. Lima. 310 pp.
- *Flores Galindo, Alberto* 1986: Buscando un Inka. Editorial Horizonte. Lima. 1986. 437 pp.
- *Golte, Jürgen* 1980: Repartos y Rebeliones. Instituto de Estudios Peruanos. Lima. 256 pp.

- *Golte, Jürgen és Norma, Adams* 1987: Los caballos de Troya de los invasores. Instituto de Estudios Peruanos . Lima. 232 pp.
- *Kapsoli, Wilfredo* 2001: Historia e Historiadores. Universidad Ricardo Palma, Lima. 252 pp.
- *Matos Mar, José* 1980: Desborde Popular y Crisis del Estado. Instituto de Estudios Peruanos. Lima . 215 pp.
- *Pease, Franklin* 1982: El Pensamiento Mítico. Biblioteca del Pensamiento Peruano. Lima. 235 pp.
- *Polanyi, Karl* 1957: The Economy as Instituted Process. In: Polanyi, Karl, Conrad M. Arnesberg and Harry W. Pearson (eds.): *Trade and Markets in the Early Empires*. Glencoe, Ill.: The Free Press